

Державна служба України з надзвичайних ситуацій

Національна академія педагогічних наук України

Департамент освіти і науки Львівської обласної державної адміністрації

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України

Інститут інформаційних технологій та засобів навчання НАПН України

Інститут професійно-технічної освіти НАПН України

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СУЧАСНІЙ ОСВІТІ: ДОСВІД, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 5

Львів-2017

УДК 378.14

ББК 74.58

I 74

Рекомендовано до друку вченою радою Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (протокол № 2 від 4 жовтня 2017 р.)

Рецензенти:

ЗІНЬКОВСЬКИЙ Юрій Францевич, доктор технічних наук, професор, дійсний член (академік) НАПН України, професор кафедри конструювання та виробництва радіоапаратури Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» імені Ігоря Сікорського.

ОЛІЙНИК Віктор Васильович, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член (академік) НАПН України, ректор ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України.

МАТВІЄНКО Ольга Василівна, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, проректор з наукової роботи Київського національного лінгвістичного університету.

Редакційна колегія:

КРЕМЕНЬ Василь Григорович, д.філос.н., проф., дійсний член НАН і НАПН України, президент НАПН України, президент Товариства «Знання» України (голова).

КОЗЯР Михайло Миколайович, д.пед.н., проф., член-кореспондент НАПН України, генерал-лейтенант служби цивільного захисту, ректор Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (заступник голови).

НИЧКАЛО Нелля Григорівна, д.пед.н., проф., дійсний член (академік) НАПН України, академік-секретар Відділення професійної освіти і освіти дорослих НАПН України (заступник голови).

БИКОВ Валерій Юхимович, д.т.н., проф., дійсний член (академік) НАПН України, директор Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України.

БИКОВА Олена Валентинівна, к.пед.н., доц., начальник управління європейської інтеграції та міжнародного співробітництва ДСНС України (за згодою).

ГУРЕВИЧ Роман Семенович, д.пед.н., проф., дійсний член (академік) НАПН України, директор Навчально-наукового інституту педагогіки, психології, підготовки фахівців вищої кваліфікації Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

КОВАЛЬ Мирослав Стефанович, к.пед.н., проф., перший проректор з науково-педагогічної роботи Львівського державного університету безпеки життєдіяльності.

КУЗИК Андрій Данилович, д.с.-г.н., проф., проректор з науково-дослідної роботи Львівського державного університету безпеки життєдіяльності.

ЛИТВИН Андрій Вікторович, д.пед.н., проф., завідувач кафедри практичної психології та педагогіки Навчально-наукового інституту психології та соціального захисту Львівського державного університету безпеки життєдіяльності.

ЛУК'ЯНОВА Лариса Борисівна, д.пед.н., проф., член-кореспондент НАПН України, директор Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України.

МАНДЗІЙ Любомира Степанівна, к.політ.н., доц., директор департаменту освіти і науки Львівської обласної державної адміністрації.

РАДКЕВИЧ Валентина Олександрівна, д.пед.н., проф., дійсний член (академік) НАПН України, директор Інституту професійно-технічної освіти НАПН України.

СПРИН Олег Михайлович, д.пед.н., проф., член-кореспондент НАПН України, заступник директора з наукової роботи Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України.

ТОПУЗОВ Олег Михайлович, д. пед.н., проф., член-кореспондент НАПН України, віце-президент НАПН України.

ТИМЕНКО Володимир Петрович, д. пед. н., проф., учений секретар Відділення професійної освіти і освіти дорослих НАПН України.

ШУНЕВИЧ Богдан Іванович, д.пед.н., проф., директор Навчально-наукового інституту психології та соціального захисту Львівського державного університету безпеки життєдіяльності.

Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, І 74 перспективи. Збірник наукових праць. Випуск 5. / За ред. М.М. Козяра, Н.Г. Ничкало. – Львів: ЛДУ БЖД, 2017. – 400 с.

Висвітлено проблеми методології, теорії і методики підготовки фахівців до використання інформаційно-комунікаційних технологій в освіті. Проаналізовано сучасні підходи до формування професійної компетентності учнів, курсантів і студентів, а також підготовки педагогічних працівників до впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, створення і використання електронних освітніх ресурсів. Проаналізовано проблеми менеджменту інноваційних освітніх проектів і програм та управління інформаційною безпекою і культури безпеки професійної діяльності.

Для педагогів загальноосвітніх, професійних, вищих навчальних закладів та інститутів післядипломної освіти, наукових працівників, аспірантів, докторантів.

*О. А. Кривошишина, д-р психол. наук, професор,
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів*

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ОСОБИСТОСТІ – ЖЕРТВИ СІМЕЙНОГО НАСИЛЬСТВА: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

Розглянуто міждисциплінарні підходи дослідження проблеми насильства в сім'ї (психобіологічний, соціально-психологічний, соціально-культурний); визначено ознаки та наслідки сімейного насильства на фізіологічному, психологічному, поведінковому рівнях; емпірично виявлено складові структури характерологічного радикалу особистості – жертви сімейного насильства з урахуванням гендерних відмінностей; презентовано узагальнений психологічний портрет особистості – жертви сімейного насильства.

Ключові слова: характерологічний радикал, особистість – жертва сімейного насильства, гендерні відмінності, статево-рольова ідентифікація, посттравматичний стресовий розлад, поведінковий патерн.

Interdisciplinary approaches to studying the problem of domestic violence (psycho-biological, socio-psychological, socio-cultural) are considered. the features and consequences of family violence at the physiological, psychological, and behavioral level are determined; structural components of the characterological personality radical are empirically identified – victims of family violence, taking into account gender differences; generalized psychological portrait of a victim of domestic violence is presented.

Key words: characterological radical, personality – victim of domestic violence, gender differences, gender role identification, post-traumatic stress disorder, behavioral pattern.

Рассмотрены междисциплинарные подходы исследования проблемы насилия в семье (психобиологический, социально-психологический, социально-культурный); определены признаки и последствия семейного насилия на физиологическом, психологическом, поведенческом уровнях; эмпирически выявлены структурные составляющие характерологического радикала личности – жертвы семейного насилия с учетом гендерных различий; презентовано обобщенный психологический портрет личности – жертвы насилия в семье.

Ключевые слова: характерологический радикал, личность – жертва семейного насилия, гендерные различия, поло ролевая идентификация, посттравматическое стрессовое расстройство, паттерн поведения.

У сучасній науковій думці існують три основні точки зору щодо комплексу проблем, пов'язаних з насильством в сім'ї.

Перша базується на соціокультурному підході, який репрезентує теорію соціального конструювання і відповідно відсилає проблему домашнього насильства до того комплексу соціальних структур, культурних норм, систем та цінностей, що продукує певний тип соціальної чутливості суспільства толерантний до насильства по відношенню до жінок, або ж заохочує його.

Друга точка зору сконцентрована на самій структурі сім'ї. Так звана теорія сімейних систем розглядає проблему домашнього насильства крізь призму комунікаційних стратегій, які існують всередині сімейного кола. Факт насильства в рамках даної теорії трактується як наслідок трагічної помилки, зробленої під час формування внутрішньо сімейного простору, що призводить до порушення комунікаційного процесу та виникнення конфліктів. На цій теорії, наприклад, базується практика спільного консультування подружжя.

Третя точка зору на проблему сімейного насильства є логічним висновком з практики індивідуального консультування. В рамках даного підходу причини агресивної поведінки особистості, наполегливе моделювання ситуації терору всередині сім'ї розглядаються як наслідки психологічних дитячих травм, що мають тенденцію маніфестації на подальших етапах онтогенезу з яскравими проявами у зрілому віці (депресивні стани, низька самооцінка, психічні розлади). Багато в чому цей підхід підкріплює першу точку зору на сім'ю як транслятор тих культурних норм, які продукуються суспільством [7, с. 106-107].

На сучасному етапі розвитку наукового знання продуктивними вважаються міждисциплінарні підходи до пояснення причин виникнення насильства в сім'ї: психобіологічний, соціально-психологічний і соціально-культурний.

Відповідно до концепції психобіологічного підходу насильницька поведінка найбільш характерна для особистості з патопсихологічними відхиленнями і обумовлюється наявністю у структурі характерологічного радикалу патологічних та девіантних рис.

Соціально-психологічний підхід розглядає насильство в сім'ї як продукт соціалізації, відтворення тієї моделі поведінки, того життєвого досвіду, який дитина отримала в сім'ї. В рамках цього підходу виявлено, що кожен другий з тих дітей, хто виховувався в жорстких умовах, згодом застосовував насильство по відношенню до своїх літніх батьків, тоді, як тільки один з чотирьохсот серед тих, хто не піддавався жорсткому ставленню в дитинстві, надалі поводить себе агресивно.

На відміну від першого і другого підходів (іноді об'єднуються в один індивідуальний підхід), в рамках якого сімейне насильство пояснюється психологічними особливостями окремого індивіда, соціокультурний підхід розглядає проблему більш широко – в контексті соціальної та економічної ситуації всередині суспільства в цілому.

Мета: гендерний аналіз характерологічного радикалу особистості – жертви сімейного насильства.

Завдання: розглянути ознаки та наслідки насильства в сім'ї; охарактеризувати поведінковий патерн особистості – жертви сімейного насильства з урахуванням гендерних відмінностей.

Насильство в сім'ї характеризується певними ознаками:

- 1) у випадку, якщо насильство відбулося один раз, то, як правило, воно повторюється щоразу з більшою жорстокістю та частотою;
- 2) насильні дії та образи змінюються вибаченнями агресора і обіцянками змінитися;
- 3) якщо жертва намагається розірвати стосунки, відбувається ескалація небезпеки;
- 4) насильство в сім'ї може відбуватися в будь-яких прошарках населення, незалежно від класових, культурних, соціально-економічних, релігійних, расових відмінностей [4, с. 38-40].

Практично всі жертви насильства в сім'ї переживають психічну травму, в результаті чого відбуваються деформації в особистісній, емоційній, фізіологічній та поведінковій сферах.

На психологічному рівні відбувається порушення сну (зміна ритмів, кошмарні сновидіння), жертвам притаманні складності з концентрацією уваги, підвищена тривога й збудливість, гіперактивність, порушення міжособистісних взаємин, відчуття ворожого відношення суспільства.

На фізіологічному рівні: відчуття недостачі повітря, дискомфорту у шлунку, внутрішні спазми, головні болі, зниження лібідо.

На поведінковому рівні спостерігаються зміна патерна: суїцидальні спроби або думки, зловживання алкоголем або наркотиками, проблеми з харчуванням (булімія / анорексія), нерозбірливість у сексуальних зв'язках з частою зміною сексуальних партнерів [3].

Наслідки сімейного насильства багато в чому відповідають симптомам посттравматичного стресового розладу. Порушення, що виникають у жертв сімейного насильства, зачіпають всі рівні функціонування, призводять до стійких особистісних змін, що негативно впливають на їхнє подальше життя та перешкоджають реалізації особистості в майбутньому [1].

Дослідники проблеми вважають, що всі жертви сімейного насильства мають загальні риси, і навіть висувають сміливу гіпотезу про те, що саме ці риси в поведінці та характері іноді є провокаторами для насильства з боку кривдника, вони «притягують» агресора до жертви.

Для жінок-жертв сімейного насильства характерні, на думку більшості психологів, пасивно-споглядальна позиція, почуття страху, тривожність, терплячість, що доходить до жертовності, ригідність установок. Відзначається наявність низької самооцінки, невпевненості в собі, залежності від чоловіка, неврівноваженості, яка може виявлятися у підвищеній емоційності, вразливості або неадекватних реакціях, агресивності. До того ж розвинені невротичні

механізми психологічного захисту – схильність до стереотипної поведінки, регресу в стані підвищеної збудливості – не дають цим жінкам можливості в ситуації конфлікту діяти конструктивно. Емпірично виявлено: жінки, які потерпають від сімейного насильства, мають виражені акцентуації характеру – депресивну, тривожну, демонстративну [2].

Структуру характерологічного радикалу особистості з депресивною акцентуацією складають: постійний або такий, що виникає періодично, депресивний стан, що проявляється у зниженому настрої, низькою активністю, відчуттям втоми, схильністю до самозвинувачень, песимістичними очікуваннями щодо майбутнього, навіть суїцидальними думками. Для тривожних жінок характерне, зокрема, відчуття немотивованої тривоги, невпевненість, а також гіпервідповідальність за дитину, намагання все передбачити і запобігти всім можливим негараздам. Тривожні та депресивні жінки гіпертрофовано емоційно чутливі, схильні до глибоких переживань, на відміну від істеричних, які здатні до бурхливих емоційних сплесків, що насправді є досить поверховими і часто мають демонстративний характер. Слід зауважити, що саме емоційно-демонстративні сплески, як правило, провокують чоловіків до застосування насильства щодо жінок.

Таким чином, жінки, що відзначаються вказаними рисами, справді є досить вразливими щодо сімейного насильства: через свою залежність і пасивність, нездатність постояти за себе (тривожні та депресивні жінки) або неврівноваженість, емоційні сплески (істеричні, демонстративні жінки) вони є потенційними жертвами насильства насамперед з боку власних чоловіків [5; с. 274].

Дослідники зазначають, що у характерологічному радикалі жінок-жертв сімейного насильства спостерігається низький рівень самоусвідомлення: вони погано усвідомлюють себе як людину, втратили власне Я, не орієнтуються у своїх потребах та бажаннях, мають виражені мазохістичні схильності, які базуються, вочевидь, на негативному досвіді власного дитинства.

Окремі дослідники вказують на такі особливості жінок-жертв сімейного насильства: невисокий освітній та культурний рівень, амбівалентність, порушення статевої ідентифікації. Амбівалентність характеризує почуттєву сферу людини, виявляється в суперечливості емоційних ставлень людини до певного об'єкта: стійкі почуття до членів сім'ї водночас із протилежними за модальністю ситуативними емоціями (наприклад любов, повага – і одночасно образа або зневага – і в той же самий час жалість). Амбівалентність почуттів може виявлятися як непослідовність, суперечливість поведінки людини, хитання та сумніви у ситуації вибору. Таким чином, має право на існування припущення, що саме непослідовність поведінки, постійні хитання є тими чинниками, що провокують насильство стосовно таких жінок.

Щодо порушення статевої ідентифікації як чинника сімейного насильства по відношенню до жінок, психологи вважають, що жінки, чия поведінка суперечить загальноприйнятим нормам, уявленням про поведінку дружини, матері, частіше потерпають від сімейного насильства, ніж ті, які поводяться у відповідності до цих уявлень [6, с. 126].

Визначаючи індивідуально-психологічні особливості чоловіків-жертв сімейного насильства, психологи наголошують, що ці риси багато в чому збігаються з рисами, якими характеризуються жертви-жінки, а саме: занижена самооцінка, тривожність, нейротизм, залежність, невпевненість у собі, внутрішня агресивність, втрата «Я», втрата орієнтирів, а також низький рівень розвитку моральних цінностей, відсутність ціннісних орієнтацій на духовний розвиток, низька повага до себе та інших. Окремий випадок становить алкоголізм чоловіка, коли жінка, не маючи інших засобів впливу, вдається до психологічного та економічного тиску, а то й фізичної сили.

Чоловіки, що зазнають насильства в сім'ї, за результатами досліджень, часто мають сексуальні проблеми або відзначаються неадекватною статевою ідентифікацією, мозаїчною Я-концепцією (тобто неадекватними уявленнями про себе); в таких сім'ях спостерігається переплутаність соціальних ролей, що виявляється передусім у домінуванні жінки, повній підлеглості і безпорадності чоловіка, в якого низький рівень потреб та бажань, несформоване почуття власної гідності [6, с. 149].

Висновки. Узагальнений психологічний портрет жертви сімейного насильства можна охарактеризувати наступним чином: наявність страху перед партнером, численні спроби змінити свою поведінку і себе, щоб уникнути негативної реакції з боку партнера; тривожність, стрес або депресія, безсоння, хронічна втома, зміни апетиту; сумніви у власній «нормальності» і психічному здоров'ї, різке зниження самооцінки; відмова від інших стосунків і життєвих цілей заради стосунків з партнером; відчуття емоційного «оніміння», постійної безпорадності; почуття ізоляції від усіх, крім партнера, занадто велика «зацикленість» на цих стосунках; обдумування виправдань діям кривдника («жертва завжди сама винна»); гіпертрофоване почуття провини, пригнічене почуття гніву, впевненість в тому, що ніхто не може реально допомогти, віра в міф про норму насильницьких стосунків у сім'ї («б'є – значить, любить»; «всіх дітей б'ють батьки» тощо).

Подальшу перспективу дослідження проблеми вбачаємо в експериментальному вивченні психологічних особливостей розвитку особистості схильної до віктимної поведінки.

Список літератури:

1. Алексеева И. А. Жестокое обращение с ребенком. Причины. Последствия. Помощь / И. А. Алексеева, И. Г. Новосельский. – М. : Генезис, 2005. – 460 с.
2. Блаклок Н. Насилие в семье: работа с нарушителями, общественностью и организациями // Обзор современной психиатрии. – 2001. – Вып. 2 (10). – С. 33-39.
3. Возрастная психология: личность от молодости до старости / М. В. Гамезо, В. С. Герасимова, Г. Г. Горелова, Л. М. Орлова. – М. : Ноосфера, 1999. – 272 с.
4. Демьяненко И. И. Жестокое обращение с детьми / Т. Я. Сафонова, Е. И. Цымбал, Л. Я. Олиференко. – Москва : Институт повышения квалификации переподготовки работников народного образования московской области, 1993. – 63 с.
5. Максимова Н. Ю. Соціально-психологічні аспекти проблеми насильства : навч.-метод. посіб. / Н. Ю. Максимова, К. Л. Малютіна. – К., 2003. – 343 с.
6. Обыкновенное зло: исследования насилия в семье / Сост. и ред. О. М. Здравомысловой. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 200 с.
7. Петрова Р. Г. Гендерология и феминология : учебное пособие. – 3-е изд. / Р. Г. Петрова. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К?», 2007. – 232 с.

<i>В.В. Молодиченко, Н.А. Молодиченко</i> ДИНАМІКА ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ІНТЕНСИВНОГО РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	65
<i>О.В. Нітенко</i> ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ІНШОМОВНУ ПІДГОТОВКУ ФАХІВЦІВ ПРАВА	69
<i>С.М. Пастухов, В.Н. Рябцев</i> МЕТОДОЛОГІЯ ОБЕСПЕЧЕННЯ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ РУКОВОДЯЩИХ КАДРОВ.....	74
<i>Н.В. Разенкова</i> ОБҐРУНТУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.....	77
<i>М. Ф. Стасюк</i> ДЕЯКІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ ФАКТОРИЗАЦІЇ.....	84
<i>А. Я. Цюприк</i> ЕТАПИ РОЗВИТКУ САМОСТІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ВНЗ УКРАЇНИ КІНЦЯ ХХ – поч. ХХІ ст.	89

Секція 2. ПРОБЛЕМИ ПСИХОПЕДАГОГІКИ БЕЗПЕКИ

<i>І.О. Баклицький, В.І. Слободяник</i> ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСЕЙ СХИЛЬНОСТІ ДО РИЗИКУ СПРОБІТНИКІВ ПОЖЕЖНО-РЯТУВАЛЬНОЇ СЛУЖБИ ДСНС УКРАЇНИ	93
<i>В. Є. Голубко, М. Я. Нагірняк</i> ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ КУРСАНТСЬКОГО КОЛЕКТИВУ	97
<i>А.М. Демків, Є.Ю. Литвиновський</i> НА ШЛЯХУ ДО ПРЕДМЕТУ ТА МЕТОДОЛОГІЇ “ПСИХОПЕДАГОГІКИ БЕЗПЕКИ”	101
<i>І. В. Денькович, А. Ф. Лозинський</i> ОФІЦЕРИ-УКРАЇНЦІ ВИПУСКНИКИ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (кінець ХІХ – початок ХХ ст.)	105
<i>О.Я. Заверуха</i> ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ БАТЬКІВ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ	111
<i>А.М. Ковальчук, А.М. Петренко, В.Б. Лоїк</i> ПРОВЕДЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ РЯТУВАЛЬНИКІВ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ.....	116
<i>О.А. Кривошишина</i> ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ОСОБИСТОСТІ – ЖЕРТВИ СІМЕЙНОГО НАСИЛЬСТВА: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ	122